

NEFT GƏLİRLƏRİNDƏN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ OLUNMASININ DÜNYA TƏCRÜBƏSİ

Məstəliyeva Ü.M.

(BDU, Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakültəsi)

ulviyyemesteliyeva@gmail.com

***Xülasə:** Tədqiq olunan işdə neft gəlirlərindən səmərəli istifadə olunmasının və iqtisadiyyatın diversifikasiyasının əhəmiyyəti araşdırılmışdır. Eyni zamanda tədqiqat nəticəsində aşkar edilmişdir ki, neftlə zəngin ölkələr uzunmüddətli iqtisadi artıma və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirməlidir.*

***Açar sözlər:** neft hasilatı, “Norveç modeli”, insan kapitalı*

Hər bir milli iqtisadiyyatın və eləcə də dünya iqtisadiyyatının inkişafı iqtisadi ehtiyatlardan-istehsal amillərdən asılıdır. Təbii kapitalın ölkə iqtisadiyyatına yarada biləcəyi böyük müsbət təsir üçün enerji artımında bərpa olunan mənbələrdən artan nisbətdə istifadə edilməli, insan kapitalı, yaxşı idarəetmə və müvafiq maliyyələşmə imkanları da təmin edilməlidir. Neftlə zəngin ölkələrdə iqtisadi inkişafın müxtəlif mərhələlərində, xüsusən keçid iqtisadiyyatı ölkələrində neft gəlirləri büdcə gəlirlərinin əsasını təşkil edir. Lakin bu tendensiyanın davamlı olması ölkə iqtisadiyyatı üçün riskli hesab olunur. Bu baxımdan, uzunmüddətli dövrdə neft gəlirləri hesabına sosial və iqtisadi inkişafa nail olunmalı, iqtisadi diversifikasiya aparılmalı və büdcə gəlirləri qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə əsasən vergilər hesabına maliyyələşdirilməlidir. Bu vasitələr həm makro, həm də mikro səviyyədə iqtisadiyyata təsir göstərir. Müasir dövrün əsas çağırışı insan kapitalının inkişafıdır. Bunu zəngin təbii sərvətləri olan Norveç təcrübəsində görmək olar. Ümumiyyətlə, "Norveç modeli" neft gəlirlərinin idarə edilməsinin ən uğurlu modelidir. Ölkədə neft sənayesi inkişaf etdirildi - neft hasilatı, neft-kimya, neft-kimya sənayesi, bir tərəfdən insan kapitalına çox əhəmiyyətli investisiyalar. Son 10 ildə neft ixracı iqtisadi artımın əsas sürücüsü olmasına baxmayaraq, bu mərhələdəki əsas problem qeyri-neft sektorunun inkişafını sürətləndirmək, eyni zamanda iqtisadiyyatın səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq, innovativ inkişafını təmin etməkdir. Başqa sözlə, ənənəvi iqtisadiyyatdan "bilik iqtisadiyyatı" na keçid qoyulmalı və bunun üçün vacib olan insan kapitalının inkişafı ön plana çəkilməlidir.

Bunun formalaşması üçün müvafiq tələblərin qoyulmalıdır. Eyni zamanda təhsil sistemində köklü bir dəyişikliyə səbəb olan - əlavə təhsil və ömür boyu təhsil kimi komponentlərin əhəmiyyəti, virtual öyrənmə və kompüter şəbəkəsi biliklərinin rolunu artırmağı da nəzərdə tutulur.

Təbii sərvətlərdən əldə olunan gəlirləri hökumət əsasən üç məqsəd üçün xərcləsəydi bu iqtisadi inkişaf üçün daha səmərəli olardı:

1. İnsan kapitalının inkişafı üçün
2. Böyük infrastruktur layihələri üçün
3. Ölkədə əlverişli mikromaliyyə mühitinin təmin edilməsi

Davamlı və təmiz iqtisadi artım prosesi komponentlərini müəyyən etmək üçün yaradılan yeni böyümə modelləri iqtisadi məhsul artımının daha əhatəli nəzərdən keçirilməsini də təmin edir. Tədqiqatda proqnozlaşdırılacaq və ətraf ölçüsü nəzərə alınan yeni böyümə modeli aşağıdakı kimi xarakterizə edilə bilər:

$$\ln Y_{it} = \beta_{0,it} + \beta_{1,it} \ln SCH_{it} + \beta_{2,it} \ln GFCF_{it} + \beta_{3,it} \ln LAB_{it} + [\beta_{4,it} \ln WS_{it} + \beta_{5,it} \ln FOR_{it} + \beta_{6,it} \ln NREN_{it} + \beta_{7,it} \ln REN_{it} + \beta_{8,it} \ln RENT_{it} + \beta_{9,it} \ln ARAB_{it} + \beta_{10,it} \ln PROT_{it} + \beta_{11,it} \ln AGR_{it} + \beta_{12,it} \ln nCROP + \beta_{13,it} \ln LUCP_{it}] + \varepsilon_{it}$$

Y: 2005-ci ilin ÜDM-i sabit bir dollar qiyməti ilə
 SCH: Orta təhsildə təhsil alan tələbələrin toplama dərəcəsi
 GFCF: 2005 sabit dollar qiyməti ilə ümumi əsas kapitalın yığılması
 LAB; ümumi işçi qüvvəsi
 WS: İstifadə olunan su ehtiyatları (Cəmi əhaliyə çıxışı olanların nisbəti)
 FOR: Meşə sahələri (ümumi ərazinin nisbəti)
 NREN: Neft, təbii qaz və kömürdən elektrik enerjisi istehsalı (ümumi% - ə nisbətdə) NC
 REN: Bərpa olunan mənbələrdən elektrik enerjisi istehsalı (ümumi miqdarda%)
 RENT: İcarəyə götürülmüş təbii ehtiyatlar (ÜDM-ə nisbət)
 ARAB: Əkin sahələri (ümumi ərazinin nisbəti)
 PROT : Torpaq və dənizdən qorunma əraziləri (Ölkənin ümumi ərazisinə nisbət)
 AGR: Kənd təsərrüfatı sahəsi (ümumi torpaq sahəsinə nisbət)
 CROP: Daimi sahələr (ümumi torpaq sahəsinə nisbət)
 LUCP: Taxıl əkin sahələri (hektarlar)

Yuxarıda verilmiş yeni böyümə modelində təbii kapital dəyişənləri kvadrat mətərizədə göstərilmişdir. Təbii kapital dəyişənlərinin əmsallarının cəminə NC əmsalı deyilir. NC əmsalı sıfırdan böyük bir dəyər götürərsə, bu təbii ehtiyatların iqtisadi nəticələrə müsbət təsir etdiyini göstərir. Ətraf mühit siyasətinin tənzimlənməsindəki yaxşılaşdırma müsbət təbii kapital əmsalı ilə nisbətən daha müsbət xarici cəhətlər yaradır. Bununla birlikdə, sıfırdan çox olan əmsal davamlı və təmiz yaşıl bir böyümə prosesinin mümkün olduğunu göstərir. NC əmsalı sıfırdan az olarsa, təbii ehtiyatların iqtisadi nəticələrə mənfi təsir göstərdiyini göstərir. Mənfi NC əmsalı, Təbii Resurs Lə'nətinin, Hollandiya Xəstəliyinin və ya Paxıllıq Təsirinin ölkədəki və ya panel ölkələr qrupundakı iqtisadiyyatda göründüyünə dəlil ola bilər. Bu, təbii ehtiyatların iqtisadi artıma maneə və mənfi təsir göstərdiyini göstərir.

Ədəbiyyat

- 1.The world Bank, Economic Premise (Poverty reduction and economic management network), Milan Brahmbhatt, Otaviano Canuto, and Ekaterina Vostroknutova, "Dealing with Dutch Disease", JUNE 2010, Number 16 (p. 4-8).
- 2.Atkinson G., Hamilton K., "Savings, Growth and the Resource Curse Hypothesis", World Development, 31(11), 2003, 1793–1807.
- 3.Butkiewicz J. L., Yanikkaya, H., "Minerals, Institutions, Openness, and Growth: An Empirical Analysis", Land Economics, 86(2), 2010, s. 313–328.